

Mellan tradition och reform: Pedagogiska examensuppsats- ämnen vid två svenska folkskoleseminarier 1915–1937

Anders Persson & Lars Andersson Hult

Abstract • Between tradition and reform: Pedagogical essay topics at two Swedish teacher training seminars, 1915–1937. During the beginning of the twentieth century, a series of school reforms was carried out in Sweden. One concerned the education of elementary school teachers. In this article, we examine which knowledge and teaching ideals that was posed by some of those who had the task of putting this reform into practice. At the center are the nearly five hundred essay topics that were offered at the teacher training seminars in Lund (only male apprentices) and Falun (only female apprentices) 1914–1937. The results advocate that two rather different local cultures of knowledge were developed at the two seminars. While the essay topics that were offered in Lund mostly seems to promote a more traditional reproductive view on teaching, the ones proposed in Falun rather appears to encourage a much more reformistic understanding of schooling. Hence it is suggested that the latter might be understood as an aspiration to establish a more autonomous and independent women teacher identity.

Keywords • teacher education [lärarutbildning], curriculum change [läroplansförändring], elementary school [folkskola] teachers [lärare], examination practice [examinationspraktik], pedagogical essays [pedagogiska examensuppsatser]

Inledning

Under början av 1900-talet intensifierades flera av de omvälvande processer som i efterhand kommit att förknippas med det svenska samhällets modernisering. Flera av de uppgifter som tidigare hanterats inom ramen för det traditionella hushållet och den lokala socknen, kom nu i allt större utsträckning att formaliseras och institutionaliseras. I denna brytningstid utmanades också flera av den äldre ordningens sanningar. Traditionella värden som lydnad, sedvänja och börd, mötte motstånd. Nya samhällsgrupper krävde inflytande. Med kraven på demokrati följde också en politisk diskussion om folkskoleväsendets övergripande uppdrag.¹ Folkskolan, som sedan inrättandet hade medverkat till att legitimera ett i flera avseenden icke-demokratiskt och patriarkalt samhällssystem, kunde nu också betraktas som ett redskap för samhällelig förnyelse och förändring.² Flera reformorienterade opinionsbildare framhöll hur den nya tidens skola

1 Agneta Linné, "Morality, the Child, or Science? A Study of Tradition and Change in the Education of Elementary School Teachers in Sweden," *Journal of Curriculum Studies* 31, no. 4 (1999), 438–39; Christina Florin, *Kvinnor får röst: Kön, känslor och politisk kultur i kvinnornas rösträttsrörelse* (Stockholm: Atlas Akademi, 2010), 167–68.

2 Tomas Englund, *Samhällsorientering och medborgarfostran i svensk skola under 1900-talet* (Uppsala: Uppsala universitet, 1986), 22–24, 249–51, 304–7; Tomas Englund, "Tidsanda och skolkunskap," i *Ett folk börjar skolan: Folkskolan 150 år 1842–1992*, red. Gunnar Richardsson (Stockholm: Allmänna förlaget, 1992), 90–91; Lars Petterson, *Frihet, jämlikhet, egendom och Benthams: Utvecklingslinjer i svensk folkundervisning mellan feodalism och kapitalism, 1809–1860* (Uppsala: Uppsala universitet, 1992), 161–87, 309–14; Lars Petterson, "Folkskolans varför och hur – en historisk betraktelse över motiv och metodik i svensk folkundervisning under 1800-talets första hälft," i *Skolhistoriskt arkiv* (Helsingfors: Svenska skolhistoriska föreningen i Finland, 2009); 71–74. Jfr dock också de kritiska synpunkterna på tanken att detta undertryckande funktioner skulle ha varit ett uttalat medvetet mål i Johannes Westberg, *Att bygga ett skolväsende: Folkskolans förutsättningar och framväxt 1840–1900* (Lund: Nordic Academic Press, 2014), 291–95.

borde utvecklas för att bidra till medborgarbildning, samhällsutveckling och kvinnlig frigörelse.³ Förslagen på åtgärder backades inte bara upp med argument hämtade från svenska reformförespråkare som Ellen Key och Fridtjuv Berg; de understöddes även med direkta hänvisningar till internationella utbildningsfilosofier och pedagoger som Rousseau, Pestalozzi, Fröbel och Dewey.⁴ Framtiden framstod som något som kunde påverkas, men det antogs förutsätta en ny skola, nya sätt att se på kunskap och en ny form av lärare.⁵

Under 1910-talet, och parallellt med den stegrade kampen för allmän och lika rösträtt, engagerade sig en rad riksdagspolitiker och statliga tjänstemän i den utbildning som tidigare främst betraktats som en fråga för kyrkans stift och socknar.⁶ Under loppet av några år genomfördes en lång rad utbildningspolitiska reformer. Den statliga folkskoleöverstyrelsen inrättades 1914. Statliga skolinspektörer anställdes på heltid. Vad som ibland beskrivs som den första moderna svenska läroplanen (U19) verkställdes 1919. Men redan 1906 – som ett av de första reformpolitiskt orienterade besluten – fick den nyinrättade Folkundervisningskommittén i uppdrag att förbereda en ny seminariereform. Reformeringen av folkskolläraarnas egen utbildning skulle föregå moderniseringen av den skola de förväntades verka i. Den nya stadgan verkställdes höstterminen 1914 och skulle komma att tillämpas fram till 1937.⁷

Även om 1910-talets många skolreformer kan betraktas som politiska kompromisser, var frågan om vilken skola och vilka lärare som behövdes i framtidens samhälle långt ifrån avgjord. Mellankrigstidens utbildningsideologiska debatt kännetecknades snarare av en slags laddad dragkamp om vad folkskolan, och därmed även vad folkskollärarytbildningen, skulle syfta till. De som i praktiken var satta att genomföra 1914 års nya seminariestadga befann sig följaktligen i vad som har beskrivits som ett

-
- 3 Kerstin Skog-Östlin, *Pedagogisk kontroll och auktoritet: En studie av den statliga lärarutbildningens uppgifter enligt offentliga dokument kring folkskollärarytbildningen, läroverksutbildningen och lärarhögskolan* (Malmö: Liber förlag, 1984), 83–85; Sofia Persson, "Folkskollärarytternorna och kvinnorörelsen – i belysning utifrån Ulla Lindström och Sveriges Folkskollärarytternoförbund," i *Samhällsbyggare i närmiljön*, red. Ann-Kristin Högman, Lars Petterson och Sune Åkerman (Uppsala: Föreningen för svensk undervisningshistoria, 2010), 94–97; Ingrid Hartman, Söderberg, "Från filantropi till kommunalpolitik: Med tre systrar, tre folkskollärarytternor i samhällsutvecklingen," i *Samhällsbyggare i närmiljön*, red. Ann-Kristin Högman, Lars Petterson och Sune Åkerman (Uppsala: Föreningen för svensk undervisningshistoria, 2010), 42–47.
 - 4 Jan Morawski, *Mellan frihet och kontroll: Om läroplanskonstruktioner i svensk skola* (Örebro: Örebro universitet, 2010), 128, 132, 154; Per Højeberg, *Utmaningarna mot demokratins skola: Den svenska lärarkåren, nazismen och sovjetkommunismen 1933–1945* (Lund: Lunds universitet, 2016), 58–61; Johan Samuelsson, *Läroverken och progressivismen: Perspektiv på historieundervisningens praktik och policy 1920–1950* (Lund: Nordic Academic Press, 2022), 46, 107. Flera är också de som påpekat hur den nya tidens pedagogiska ideal under de efterföljande decennierna kom att spridas genom både Folkskolläraarnas förening, och tidskrifter som *Pedagogiska skrifter* och *Pedagogiska spörsmål*.
 - 5 Agneta Linné, "Utbildning av lärare som ett statens styrinstrument för skolan," i *Utbildningshistoria*, red. Stig G. Nordström och Gunnar Richardson (Uppsala: Årsböcker i svensk undervisningshistoria, 1998), 213–44.
 - 6 Notera dock att stiftens formella huvudmannaskap över seminarierna kvarstår till år 1937. Lennart Tegborg, *Folkskolans sekularisering 1895–1909: Upplösning av det administrativa sambandet mellan folkskola och kyrka i Sverige* (Uppsala: Uppsala universitet, 1969), 312–20; Sven J. Enlund, *Svenska kyrkan och folkskoleseminarierna 1842–1968* (Uppsala: Uppsala universitet, 1993), 105–17.
 - 7 Sven-Olov Eskilsson, *Skolutveckling genom lärarutbildning: Om statlig styrning av folkskollärarytternarierna i början av 1900-talet* (Linköping: Linköpings universitet, 1996), 48–49, 55–56, 65–70; Eva Bejerot och Hans Hasselbladh, *Professionaliseringen av lärarutbildningen – Reformen i Sverige och Finland* (Lund: Studentlitteratur, 2020), 70–74.

laddat spänningsförhållande mellan traditionella och reformorienterade lärar- och kunskapsideal: skulle den gamla ordningen bevaras, försvaras och reproduceras; eller skulle nya sätt att se på undervisningens syfte innehåll och form prövas och bejakas?⁸

Våra kunskaper om hur den politiska uppbyggnaden rörande skolans, läraryrkets och lärarutbildningens syfte kom att sätta avtryck i enskilda lokala seminariepraktiker, är förhållandevis begränsade. Medan flera forskare studerat utvecklingen såsom den tog sig uttryck på den politiska policyarenan, har påtagligt färre ägnat sig åt den i praktiken omsatta lärarutbildningen. Vi vet följaktligen jämförelsevis lite om vilka lokala kunskaps- och lärarideal som – i praktiken – kom att utvecklas vid enskilda seminarier.

Syfte och frågor

Reformerandet av en lärarutbildning kan både betraktas som ett verktyg för, och en konsekvens av, samhällsförändring. I båda fallen blir resultatet avhängigt av hur den aktuella reformen omsätts i praktiken.⁹ I den här artikeln undersöks de pedagogiska examensuppsatsämnen som erbjöds vid två folkskoleseminarier under perioden 1915–1937. Eftersom syftet inte bara är att synliggöra hur 1914 års lärarutbildningsreform kunde omsättas i seminariernas examinationspraktik, utan också att undersöka vilka kunskaps- och lärarideal som framträder vid tiden för det svenska samhällets tilltagande demokratisering och modernisering, har särskilt intresse kommit att inriktas mot det som i tidigare forskning beskrivits som en dragkamp mellan reformism och traditionalism.¹⁰ Mot bakgrund av detta har syftet riktats mot följande tre frågor: vilka didaktiska frågor och teman erbjöds i de pedagogiska examensuppsatserna? I vilken mån och på vilka sätt aktualiseras reformpedagogiska undervisningsideal i de erbjudna uppsatserna? I vilken uträkning och på vilka sätt uppmärksammas skolans och lärarens uppdrag i förhållande till det samtida samhället?

Bakom valet att undersöka lärarutbildningen vid inte bara en, utan *två* tydligt åtskilda seminarier, finns en strävan att synliggöra likheter och skillnader. Den möjlighet till komparation som medges bör emellertid främst förstås i termer av ett slags inledande deskriptiv kartläggning av vilka olika kunskaps- och lärarideal som kunde förekomma under en tid där en del av det traditionella samhällets grundvalar var satta i rörelse. Den undersökta praktiken relateras till, och tolkas mot bakgrund av, samtidsens dragkamp omkring folkskolans syfte. Det har således varit särskilt angeläget att uppmärksamma i vilken mån och på vilka sätt dåtidens reformpedagogiska ideal kom att sätta avtryck i de lokala kunskapskulturer som växte fram på seminarierna i Falun och Lund.¹¹ Inom ramen för den här artikeln ryms däremot varken en uttalad ambition att söka förklara eventuella skillnader mellan de båda seminarierna, eller en strävan att förklara eventuella förändringar över tid.

8 Agneta Linné, *Moralen, barnet eller vetenskapen: En studie av tradition och förändring i lärarutbildningen* (Stockholm: HLS, 1996), 163–66, 192–96; Englund (1986), 57–59; Englund (1992), 90–101.

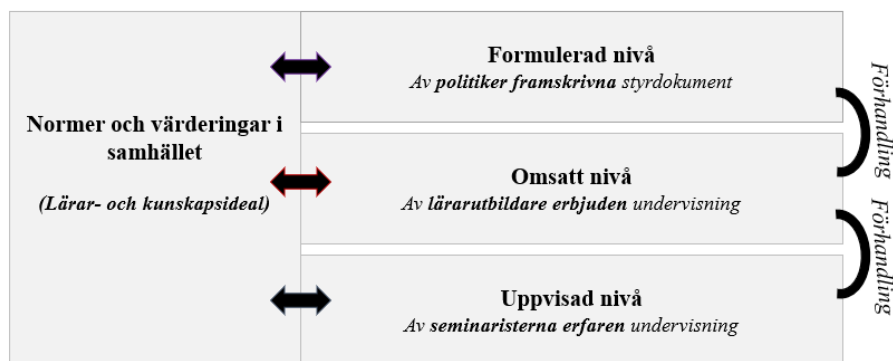
9 Jfr Fred A. J. Korthagen, "How Teacher Education Can Make a Difference," *Journal of Education for Teaching* 36, no. 4 (2010), 407–23; Berit Askling, "Lärarutbildningen och skolans utveckling," i *Utbildningshistoria* (Uppsala: Föreningen för svensk undervisningshistoria, 1998), 91–92; Hans Hasselbladh, "Skolan som samhällsinstitution," i *Professionaliseringen av lärarutbildningen – Reformerna i Sverige och Finland*, red. Eva Bejerot och Hans Hasselbladh (Lund: Studentlitteratur, 2020), 31–44.

10 Linné (1996), 163–66, 192–96; Englund (1986), 57–59; Englund (1992), 90–101.

11 Gerd B. Arfwedson, *Reformpedagogik och samhälle: En komparativ studie av pedagogiska reformrörelser i USA och Tyskland från 1890-talet till 1930-talet* (Stockholm: HLS Förlag, 2000), 239–42, 248–49, 368–73; Morawski (2011), 132–42; Höjeberg (2016), 58–62, 70; Samuelsson (2022), 39–50.

Examensuppgifter och lokala kunskaps- och lärarideal

Ian Goodlad har beskrivit hur de flesta institutionella utbildningssystem förhandlas i förhållande till samhällsideologiska värderingar, formell policy, av lärare uppfattade uppdrag, omsatt undervisning, samt erfaren undervisning. I varje led tolkas och hanteras uppdragets innehåll och syfte.¹² I detta avseende utgör lärarutbildning inget undantag. Realiserandet av de politiska policydokumenten, den process i vilken styrdokumentens intentioner omsätts i praktiken, låter sig närmast förstås som en lokal förhandling mellan lärarutbildarna och de blivande lärarna. De förra erbjuder ett undervisningsinnehåll, som de senare både manifesterar och erfar.

Figur 1: Den lokala realiseringen av en utbildningsreform

All yrkesutbildning syftar till att rusta nya utövare inför ett förestående arbetsliv. Enskilda utbildningsinstitutioner kan därmed beskrivas som lokala *kunskapskulturer*, en slags praktikgemenskaper, där gemensamma förståelser av vad som exempelvis utgör ett gott lärarskap, en god undervisning och frågan om skolans hela syfte – ofta outtalat – växer fram och formas i samspel mellan de enskilda deltagarna.¹³ Genom den undervisning som planeras och genomförs reproduceras också en rad outtalade föreställningar om det framtida yrkesuppdragets syfte och karaktär.¹⁴ Detta mer eller mindre avsiktliga formande av den blivande yrkesutövaren pågår rimligen under hela utbildningen. I den här artikeln intresserar vi oss särskilt för de processer i vilka lärarutbildare, navigerar mellan det som kan beskrivas som en slags förhandling om vad som bör betraktas som ett önskvärt professionellt kunnande (i detta fall *lärarideal*) och vad som utgör värdefulla kunskaper (*kunskapsideal*).¹⁵

Ordet förhandling leder gärna tanken till ett samtal mellan likvärdiga parter. Utifrån ett maktperspektiv är förhållandet mellan den som undervisar och den som undervisas,

12 John I. Goodlad, *Curriculum Inquiry: The Study of Curriculum* (New York: McGraw-Hill, 1979), 347–52.

13 Agneta Linné, "Språk och normativitet i lärares utbildning – anteckningar om historiska rötter," i *Språk och normativitet i lärares utbildning*, red. Boel Englund (Stockholm: Stockholms universitetsförlag, 2011), 20–21.

14 Linné (1996), 18.

15 Elizabeth Birr Moje et al., "Working Toward Third Space in Content Area Literacy: An Examination of Everyday Funds of Knowledge and Discourse," *Reading Research Quarterly* 39, no. 1 (2004), 46, 65–67.

dock sällan helt horisontellt. Genom den undervisning som erbjöds skickar lärarutbildaren ofrånkomligen starka signaler om hur det stundande yrket bör förstås och hanteras. Särskilt påtaglig torde en sådan inverkan vara i bedömningsituationer, och då i synnerhet i examinerande slutprov.¹⁶ En central utgångspunkt i den här studien är således att examensuppgifter kan betraktas som kunskapsnormerande auktoriteter, en slags kraftfulla kunskapsideologiska markörer, med vilka lärarutbildarna påbjuder vad som borde räknas som viktig kunskap, och vad det innebär att vara lärare.¹⁷

Material

Som en del av 1914 års nyordning reformerades seminarieutbildningarnas examensordning. I den nya stadgan stadfästes att examensprovet för de blivande folkskollärarna skulle bestå av fyra delar: en muntlig prövning, ett praktiskt undervisningsprov, en s.k. svensk uppsats, samt en pedagogisk uppsats.¹⁸ Dessa yttre ramar kom sedan att gälla fram till det att en ny stadga för lärarutbildningen etablerades 1936/37.¹⁹

I centrum för den här studien återfinns de närapå femhundra uppsätsämnen som erbjöds inför skrivandet av pedagogiska uppsatser vid seminarierna i Lund och Falun mellan åren 1915 och 1937. På en övergripande nivå uppvisar de till formen stora likheter med läroverkens studentskrivningar vid denna tid. Uppsatserna skrevs i sal vid ett och samma tillfälle. Skribenterna kunde vanligtvis välja mellan ett antal av lärarutbildarna formulerade uppsätsämnen. Under den aktuella perioden erbjöds mellan åtta och tretton uppsätsämnen per lärosäte och år. Sammantaget finns 257 föreslagna ämnen bevarade från Lund, och 216 från Falun. I arkiven finns även de blivande lärarnas texter (oftast 5–8 handskrivna sidor) och lärarutbildarnas kommentarer och betyg. Parallellt med denna studie av de erbjudna uppsätsämnena, gör vi också en kvalitativ analys av seminaristernas svar och lärarutbildarnas efterföljande bedömning och kommentarer.²⁰

16 Jfr Christian Lundahl, "Karin Boye och hennes seminariekamrater – reproducerade för reproduktion? Examensarbeten som historiskt källmaterial," *Studies in Educational Policy and Educational Philosophy* 2005, no. 1 (2005), 3, 21–22.

17 Anders Persson, "Kolonisator eller turist?: Frågor och arbetsuppgifter i svenska historieläromedel under en tid av kunskapsideologisk förhandling," *Nordic Journal of Educational History* 6, no. 2 (2019), 45–47.

18 Före 1914 innehöll folkskollärarexamen en skriftlig uppsats över något ämne inom seminariets lärokurs, en skriftlig uppsats i kristendomskunskapens metodik och en skriftlig uppsats i metodik över annat givet ämne. Därtill kom muntligt förhör, särskild prövning i sång, prov för färdighet i teckning samt praktiskt undervisningsprov.

19 Den nya stadgan verkställdes ett år före det att de studerande som läste enligt den gamla stadgan gjorde sitt sista examensprov.

20 Jfr särskilt kapitlet "Undervisningsideal under förhandling", pågående bokprojekt om verksamheten vid Falu lärarinneseminarium. Vad gäller studentuppsatser jämför t.ex. Anna Sahlée och Mikael Kalm, "Bedömningspraktik i förändring: Lärares markeringar i studentuppsatser under 100 år," i *Svenskans beskrivning* 37 (Åbo: Åbo Akademi, 2020), 282–83.

Tabell 1. Antalet (n) erbjudna uppsatssämen i det använda källmaterialet

År	1915–1919	1920–1929	1930–1937	Totalt (n)
Lund (män)	44	119	94	257
Falun (kvinnor)	47	88*	81	216
Summa	91	207	175	473

Källa: Landsarkivet i Uppsala; Folkskoleseminariet Falun. F IV: Skriftliga prov i examen; Landsarkivet i Lund; Folkskoleseminariet Lund. F IV: Skripta i folkskolläraryxamen.

De nästan femhundra uppsatssämen som blivande folkskollärarinnor och folkskollärare erbjöds i Falun och Lund mellan åren 1915–1937 är vare sig särskilt konforma eller statiska. Å ena sidan förekommer olika uppsatstyper ofta samtidigt, å andra sidan förändras de både till innehåll och form över tid. Vad gäller det senare går det till att börja med att konstatera att det under hela den undersökta perioden både existerar breda teman, och preciserade frågor. De blivande lärarna och lärarinnorna kunde med andra ord ofta välja mellan att antingen ta sig an öppna rubriker som: ”Barn och fantasiteckningar”, eller mer slutna frågor som: ”I vilka avseenden kan sångläraren vid sin undervisning hava stöd av klaviaturinstrument?”²¹

Tabell 2. Andel (%) uppsatssämen formulerade som öppna teman 1915–1937

År	1915–1919	1920–1929	1930–1937	Totalt (n)
Lund (män)	0	3	53	21% (n=257)
Falun (kvinnor)	49	42	33	57% (n= 216)
Summa:	(n=91)	(n=207)	(n=175)	(n=473)

Källa: Landsarkivet i Uppsala; Folkskoleseminariet Falun. F IV: Skriftliga prov i examen, Landsarkivet i Lund; Folkskoleseminariet Lund. F IV: Skripta i folkskolläraryxamen.

Även om dessa båda huvudgrupper av uppsatssämen förekommer parallellt, märks påtagliga skillnader mellan de båda studieorterna. Sett till hela den undersökta perioden föreslogs de öppna teman betydligt oftare i Falun (40 procent) än i Lund (21 procent). Divergensen mellan den typ av uppsatssämen som erbjöds framstår i detta avseende som särskilt stor under perioden 1915–1929.

Metod

I samband med införandet av den allmänna folkskolan 1842 grundades tretton folkskoleseminarier, de flesta i landets stiftsstäder.²² Beslutet att inrätta särskilda seminarier för kvinnor togs 1859. Under början av 1920-talet fanns som mest sjutton folkskoleseminarier i landet. Åtta var avsedda för män, åtta för kvinnor och vid det sjuttonde antogs studeranden av båda könen. Under 1930-talet begränsades antalet seminarier

21 Landsarkivet i Lund; Folkskoleseminariet Lund. F IV: Skripta i folkskolläraryxamen, 1936 respektive 1916.

22 Fram till 1862 utexaminerades exempelvis endast 29 kvinnor vid Stockholms seminarium. Agneta Linné, ”Anna Sörensen och folkskoleseminariet som kunskapskultur,” i *Samhällsbyggare i närmiljön*, red. Ann-Kristin Högman, Lars Pettersson och Sune Åkerman (Uppsala: Föreningen för svensk undervisningshistoria, 2010), 62, 64.

till tio, varav fyra då öppnades upp för både kvinnor och män. De övriga sex seminarierna fortsatte att vara könsåtskilda.²³ Först 1958 fattades ett riksdagsbeslut om att alla kvarvarande seminarier skulle anta både män och kvinnor och att de skulle läsa i gemensamma klasser.

De förutsättningar som omgärdade dåtidens folkskollärarytbildningar skilde sig åt på många sätt. Valet att undersöka seminarierna i just Lund och Falun bygger på ett försök att ta hänsyn till en del av denna variation. Dessa båda seminarieorter var inte bara belägna i vitt skilda kulturgeografiska miljöer (till exempel universitetsstad/ industrisamhälle); medan den förra bedrev sin verksamhet fysiskt nära det styrande stiftet och i skuggan av universitetet (Lund), befann sig det senare (Falun) jämförelsevis långt bort från den ansvarige biskopen i Västerås. Skillnaderna var emellertid ännu fler. Seminariet i Lund inledde sin verksamhet redan 1839, och tillhörde därmed en av de allra äldsta lärarutbildningarna för folkskollärare i Sverige.²⁴ Lärarinneseminariet i Falun kan snarare räknas till den andra generationens seminarier. Verksamheten inleddes i augusti 1875. Under den för den här artikeln aktuella perioden var också ortens folkskollärrinneutbildning samlokaliserad med den kortare och (då ännu) landstingsstyrda utbildningen av småskollärarytor.²⁵

Även vad gäller seminariernas rekrytering av seminarister går det att peka på flera skillnader. Under 1900-talets inledning rekryterade seminariet i Falun lärarstuderande från ett större upptagningsområde än alla andra seminarier i landet.²⁶ Vid det jämförelsevis stora seminariet i Lund rekryterade tvärtom en större andel från det egna länet än i någon av landets övriga folkskollärarytbildningar.²⁷ Den mest uppenbara skillnaden syns dock i den strikta könsåtskillnaden. Under lång tid utexaminerades endast manliga folkskollärare i Lund. Omvänt kom seminariet i gruvorten i Dalarna, fram till 1950-talets slut, uteslutande att utbilda lärarinnor.

I den process vari ett nytt uppdrag implementeras spelar ofta enskilda aktörer en central roll. Även i detta avseende går det att notera några övergripande skillnader

23 Erik Paulsson, *Om folkskoleväsendets tillstånd och utveckling i Sverige under 1920- och 1930-talen: till omkring 1938* (Jönköping: Länstryckeriaktiebolaget, 1946), 121–22. Därtill tillkom 1921 hela 27 småskoleseminarier (varav 18 var landstingsdrivna). Från och med 1934 blev samtliga småskoleseminarier statliga.

24 Gustaf Lindeberg, *Folkskoleseminariet i Lund 1839–1939: minnesskrift* (Lund: Gleerupska univ.-bokh., 1938), 21–22, 67, 133, 222–24. I samband med nedläggningen av lärarinneseminariet i Landskrona i mitten av 1930-talet öppnades emellertid seminariet i Lund också upp för kvinnliga folkskollärare 1936. De kvinnliga seminarister som börjar i Lund fr.o.m. 1936 innefattas följaktligen inte i det i den här artikeln undersökta materialet.

25 Landsarkivet Uppsala, *Arkivförteckning*. Småskollärarytorernas utbildning omfattades således inte av den statliga Folkskollärarytorstadgan från 1915 och ingår inte i det här undersökta materialet. De första samkönade klasserna påbörjade sin utbildning i Falun 1958.

26 Endast något mer än 29 procent av deltagarna tillhörde Kopparbergs län; största antalet därefter (14 procent) kom från grannlänet Gävleborg. Folkundervisningskommittén (1912), 21, 240–41. En ytterligare skillnad mellan seminarierna i Falun och Lund rörde deltagarnas sociala bakgrund. På en nationell nivå var föräldrarna (fäderna) till de kvinnliga seminarieristerna oftare från en jämförelsevis högre samhällsklass, än fäderna till de manliga seminarieristerna. Detta gäller även i Falun och Lund. Skillnaderna i social bakgrund var dock mindre än i riket i stort. Vid Falu-seminariet antogs nämligen generellt sett en något högre andel av döttrar till hemmansägare än vad som var fallet vid andra kvinnliga seminarier och i Lund antogs tvärtom en lägre andel hemmansägare än vid övriga manliga seminarier i riket.

27 Lindeberg (1938), 21–22, 67, 133, 222–24. Över 90 procent av deltagarna kom från Skåne. Folkundervisningskommittén, *Folkundervisningskommitténs betänkande 1*, Folkskoleseminarierna, Bd 3 Huvudbetänkande (Stockholm: Nordiska bokh., 1912), 21.

mellan de båda seminarierna. Bland lärarutbildarna i Falun fanns i början av 1900-talet flera högprofilerade reformförespråkare och utbildningspersonligheter som exempelvis Valborg Ohlander och Anna Sörensen.²⁸ När undervisningskommitténs förslag till ny seminariestadga skickades ut på remiss 1913 var yttrandena från lärare och rektor i Falun följaktligen också övervägande positiva. Från Lund var det framför allt den högkyrkligt profilerade biskopen Gottfrid Billing, som vid sidan av några lundaprofessorer uttalade sig.²⁹ Förslaget kritiserades som alltför intellektualistiskt och individualistiskt. Billing efterfrågade i stället en utbildning genomsyrad av ett tydligare religiöst budskap, något som enligt honom sades var en förutsättning för elevernas sedliga omvårdnad.³⁰

I den här artikeln undersöks de pedagogiska examenssuppsatsämnen som erbjöds vid två folkskoleseminarier under perioden 1915–1937. Eftersom syftet inte bara är att synliggöra hur 1914 års seminariestadga kunde omsättas i seminariernas examinationspraktik, utan också att undersöka vilka kunskaps- och lärarideal som framträder i två olika seminarier, har särskilt intresse riktats mot det som i tidigare forskning beskrivits som en dragkamp mellan tradition och reformism.³¹ En del av analysarbetet har således handlat om att söka tolka hur dåtidens reformpedagogiska ideal kom att sätta avtryck i de lokala kunskapskulturer som växte fram på seminarierna i Falun och Lund.

Reformpedagogik är ett brett begrepp, och en företeelse vars utveckling och spridning ofta beskrivs i termer av flera inriktningar och faser. Under mellankrigstiden kom de reformpedagogiska influenserna till Sverige främst från det kontinentala Europa (särskilt Tyskland och Österrike) och Nordamerika. Även om skillnaderna både inom och mellan dessa traditioner kan beskrivas som stora, så har det hävdats att de ofta förenades i tre övergripande principer: ”Frihet, arbete och gemenskap”.³² Det som skulle befrias var ytterst barnet.³³ Befrielsen från det som ofta beskrevs som en alltför inrutad skolorganisation förväntades bland annat ske genom sinnligt och kroppsligt erfandet, samt genom bejakandet av barnets genuina intresse, fantasi och lek. Åsikterna om huruvida denna frigörelseprocess krävde ledsagning av läraren, eller om den hellre medgavs av ett så stort bemyndigande av barnet som möjligt, har beskrivits som en tydlig skiljelinje inom den heterogena reformpedagogiska rörelsen.³⁴ Vikten av självständig handling, och bemyndigandet av eleven att arbeta själv, återfanns emellertid både i reformpedagogiska synpunkter på hur undervisningen borde organiseras (exempelvis genom aktivitetspedagogik), och i tilltron till det manuellt fysiska arbetet (exempelvis genom arbete i skolträdgården). Vad gäller gemenskapssträvandena, så kan de både sägas ha haft en inre verksamhetsriktad sida, och en mer utåtriktad

28 Juvas Marianne Liljas, ”Man kan ha roligt medan man lär”: Om Valborg Olanders lärargärning. Diva-publicerad föreläsning, 2022; Linné (2010).

29 Hilding Pleijel, ”Nathan Söderblom och Gottfrid Billing,” i *Svensk Teologisk Kvartalskrift* 43, (1967), 137–8.

30 *Utlåtande över Folkundervisningskommitténs betänkande angående folkskoleseminarierna*, enligt uppdrag sammanfattade av G. Danell (Stockholm: Ivar Hieggströms Boktryckeri Aktiebolag, 2013), 5–7, 30–33, 69

31 Linné (1996), 163–66, 192–96.

32 Arfwedsson (2000), 62.

33 Laura Tisdall, *A Progressive Education?: How Childhood Changed in Mid-Twentieth-century English and Welsh Schools* (Manchester: Manchester University Press, 2020), 25.

34 Tisdall (2020), 25–26.

samhällsrelaterad sida. Bland många av tidens reformpedagoger framhölls följaktligen såväl betydelsen av elevernas samspel med varandra, som värdet av skolans gemenskap med det omgivande samhället.³⁵

I försöken att beskriva de skilda lärar- och kunskapsideal som tar form i spänningsfältet mellan reformsträvanden och tradition, har samtliga de av lärarutbildarna erbjudna uppsatsämnena analyserats och kodats med avseende på: tillkomstort (Lund eller Falun) och tillkomstår (1910-talet: 1915–1919, 1920-talet: 1920–1929, och 1930-talet: 1930–1937), om uppsatsämnet är formulerat som en sluten fråga eller som ett öppet tema, om det påbjudna ämnet är att betrakta som allmänpedagogiskt eller ämnesdidaktiskt, vilka allmänna teman som aktualiseras i uppgiften, samt vilka didaktiska frågor som framträder tydligt i de påbjudna uppsatsämnena.

Tabell 3. Kodning vid analysarbetet – några exempel

	Tema/ fråga	Allm.ped./ ämnesdid.	Didaktisk fråga	Allmänna teman	Plats	År
<i>När och hur böra barnen göras förtrogna med de olika rymdmåtten?</i>	Fråga	Ämnesdid. matematik	Hur & för vem	Planering övning	Falun	1916
<i>Gehörsångens metodik</i>	Tema	Ämnesdid. musik	Hur	Metod	Lund	1916
<i>Anordnandet av idrottsövningar i folkskolan</i>	Tema	Ämnesdid. idrott	Hur	Planering övning	Falun	1928
<i>Basedow och Rousseau</i>	Tema	Allmän. pedagogik	Öppet	Pedagogisk idéhistoria	Falun	1918
<i>Historieundervisningens uppfostrande betydelse</i>	Tema	Ämnesdid. historia	Varför	Fostran	Lund	1932

Källa: Exempelen på uppsatsämnena i tabellen ovan är hämtade från *Landsarkivet i Uppsala; Folkskoleseminariet Falun*. F IV: Skriftliga prov i examen; *Landsarkivet i Lund; Folkskoleseminariet Lund*. F IV: Skriptna i folkskolläraryxamen.

Det kvantitativa utfallet, och de kvalitativa skillnaderna, seminarierna emellan, har slutligen tolkats och diskuterats med utgångspunkt i det yttre teoretiska ramverk runt examensuppgiften som en kraftfull markör i förandet av lokala kunskapskulturer. Särskild vikt har lagts vid sådant som tolkats som uttryck för reformorienterade lärar- och kunskapsideal, och det som ovan sammanfattats i termerna barnets frihet och intresse, en undervisning som lämnar utrymme för praktiskt, estetiskt och självständigt arbete, samt elevernas inbördes samspel och skolans förbindelse med det samtida samhället.

Tidigare forskning

I den engelskspråkiga världen har det på senare tid efterlysts fler studier som tar longitudinella grepp på lärarutbildningens framväxt och utveckling.³⁶ Detta torde emellertid i mindre utsträckning gälla för utbildningshistorisk forskning om de svenska

35 Jfr Tisdall (2020), 37–38; Arfwedsson (2000), 62–140.

36 Ian Menter, ”Teacher Education Research,” i *Oxford Encyclopedia of Education* (Oxford: Oxford University Press, 2017), 12–13.

folkskoleseminarierna. Den senare har snarare påfallande ofta genomförts just med utgångspunkt i mycket långa tidsperspektiv. Sven J. Enlund har exempelvis undersökt relationen mellan den svenska kyrkan och seminarierna i Uppsala, Härnösand och Göteborg under perioden 1842–1968.³⁷ Berit Askling har utifrån en liknande tidsperiod studerat sambandet mellan det svenska skolväsendets och lärarutbildningens utveckling.³⁸ Sofia Persson har studerat ett antal sociologiska aspekter av läraryrkets villkor och organisering (däribland lärarutbildningen) under perioden 1800–2000.³⁹ Det var också med ett liknande långt tidsperspektiv som Kerstin Skog-Östlin redan på mitten av 1980-talet jämförde den statliga lärarutbildningens uppgifter i folkskoleseminarierna med motsvarande pedagogiska ideal i läroverkslärarutbildningen och den efterföljande lärarhögskolan.⁴⁰

En hel del av den svenska forskningen om folkskolans utveckling har ägnats åt 1800-talet.⁴¹ Detta gäller också i hög grad studiet av folkskolans lärarutbildning. När forskningen ägnats åt något kortare tidsspänn, är det ofta utvecklingen under 1800-talet som fått mest uppmärksamhet: medan exempelvis Sven Ekwall har beskrivit den tidiga småskollärarutbildningen med särskilt fokus på Malmö län 1865–1884, har Christina Florin berört seminarieutbildningens professionalisering och feminisering under perioden 1860–1906.⁴²

På senare tid har visserligen både Stina Hallsén, samt Eva Bejerot och Hans Hasselblad, jämfört det svenska och finska lärarutbildningssystemet under 1900-talet. I båda dessa fall har emellertid det huvudsakliga fokuset varit riktat mot efterkrigstiden.⁴³ Sven-Olov Eskilssons studie om småskollärarutbildningens framväxt utgör därmed en av få studier som koncentrats till 1900-talets första decennier. Hans licentiatupp-

37 Enlund (1993).

38 Askling (1998).

39 Sofia Persson, *Läraryrkets uppkomst och förändring: En sociologisk studie av lärares villkor, organisering och yrkesprojekt inom den grundläggande utbildningen i Sverige ca 1800–2000* (Göteborg: Göteborgs universitet, 2008).

40 Skog-Östlin (1984). För denna tidsperiod se särskilt se särskilt s. 32–38.

41 Jämför t.ex. Gunnar Richardson. *Kulturkamp och klasskamp: Ideologiska och sociala motsättningar i svensk skol- och kulturpolitik under 1880-talet* (Göteborg: Göteborgs universitet, 1963); Tegborg (1969); Ulla Johansson, *Att skolas för hemmet: Trädgårdsskötsel, slöjd, huslig ekonomi och nykterhetsundervisning i den svenska folkskolan 1842–1919 med exempel från Sköns församling* (Umeå: Umeå universitet, 1986); Christina Florin, *Kampen om katedern: Feminiserings- och professionaliseringsprocessen inom den svenska folkskolans lärarkår 1860–1906* (Stockholm: Almqvist och Wiksell International, 1987); Petterson (1992); Johannes Fredriksson, "Från undervisning till lek: Barnet, folkskolan och forskolepedagogikens förändring, ca 1860–1900," *Studies in Educational Policy and Educational Philosophy*, no. 3 (2005); Persson (2008); Jakob Evertsson, "Folkskoleinspektionen och moderniseringen av folkskolan i Sverige 1860–1910," *Historisk Tidskrift* 132, no. 4 (2012), 624–51; David Sjögren, "Folkskollärare i konflikt med skolråd och allmog 1840–1900," i *Nationen så in i Norden*, red. Henrik Edgren et al. (Skellefteå: Artos & Norma, 2013); Henrik Edgren, "Språklig likriktning, social disciplinering och nationell identitet – 1880-talets folkskollärarkår bemöter Läsebok för folkskolan," i *Kulturell reproduktion i skola och nation*, red. Urban Claesson och Dick Åhman (Möklinta: Gidlunds, 2013); Westberg (2014). Två i förhållande till denna studie relevanta undantag är dock: Margaretha Mellberg, *Pedagogen och det skrivna ordet: Skrivkonst och folkskollärare i Sverige 1870–1920* (Göteborg: Diss., Göteborgs universitet, 1996); Mats Sjöberg, *Att säkra framtidens skördar: Barndom, skola och arbete i agrar miljö: Bolstad pastorat 1860–1930* (Linköping: Linköpings universitet, 1996); Göran Sparrlöf, "Vi manliga lärare": *Folkskolans lärare och lärarinnor i kamp om löner och arbetsområden 1920–1963* (Linköping: Linköpings universitet, 2007).

42 Sven Ekwall, *Tidig småskollärarutbildning: En studie med särskilt avseende på Malmölandet 1865–1884* (Uppsala: Föreningen för svensk undervisningshistoria, 1987); Florin (1987).

43 Stina Hallsén, *Lärarutbildning i skolans tjänst? En policyanalys av statliga argument för förändring* (Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 2013); Bejerot och Hasselblad (2020).

sats berör emellertid nästintill uteslutande den politiska formaliseringsarenan.⁴⁴ En mer kvalitativ (och delvis intervjubaserad) bild av verksamheten vid ett enskilt seminarium (Rostads-seminariet i Kalmar) har emellertid tecknats i delar av boken *Lärarinna, Kvinna och Människa*.⁴⁵

Den praktiskt genomförda undervisningen har i utbildningshistoriska sammanhang beskrivits i termer av "the black box of schooling".⁴⁶ Utbildningsinstitutioner har studerats med avseende på politiska, ekonomiska och sociala utvecklingslinjer, men mer sällan har de historiska spåren av praktiskt genomförd undervisning kommit att undersökas. Vad gäller forskningen om den svenska folkskollärautbildningen finns endast några enstaka undantag. Detta gäller främst Agneta Linnés avhandling *Moralen, barnet eller vetenskapen?* Med utgångspunkt i brett arkivmaterial undersöker Linné hur innehållet i lärarutbildningen förändras över tid. Beskrivningen av perioden 1900–1950 utgår emellertid i hennes fall företrädesvis från årsredogörelser, inventarieförteckningar och läseordningar.⁴⁷

Den typ av pedagogiska examensuppsatser som uppmärksammas i denna studie har undersökts i några tidigare sammanhang. Agneta Linné har exempelvis i ett par texter studerat en del av de övningslektioner som genomfördes och uppsatser som skrevs decennierna närmast före 1914.⁴⁸ Vidare har Christian Lundahl, i en text om Karin Boye, gjort en textanalys av några av de uppsatser som skrevs vid folkskoleseminariet i Stockholm. Även om han framhåller att texterna till stor del tycks utgöra ett följsamt svar på vad de förväntar sig att examinatorerna vill se, noterar han också hur det tycks ha funnits ett visst utrymme för självständigt och fritt tänkande.⁴⁹

Vad gäller den sammantagna forskningen om folkskoleseminarierna i Sverige kan det således konstateras att de i första hand behandlat 1800-talet eller baserats på att beskriva en mer specifik aspekt av utveckling under ett mycket långt tidsintervall.⁵⁰ I båda fallen har det dock varit ovanligt att undersöka undervisningsinnehållet som sådant. Än mer sällan relateras kampen omkring detta undervisningsinnehåll till en specifik tidsperiod, eller än mindre genom jämförelser mellan olika seminarier.

Sammantaget går det således att konstatera att vi idag vet mycket lite om hur den undervisning som erbjuds i folkskollärautbildningar för män och kvinnor 1915–1937 såg ut i praktiken, eller än mindre hur kunskapsideal och föreställningar om lärarens uppdrag kunde erbjudas och manifesteras på enskilda lokala seminarier.

Bakgrund – kunskaps- och lärarideal mellan tradition och reform

På motsvarande sätt som de lokala kyrkliga socknarna fortfarande hade stort inflytande över folkskolornas lokala verksamhet, var 1800-talets folkskollärautbildning under

44 Eskilsson (1998).

45 Inga Elgqvist-Saltzman, *Lärarinna, kvinna, människa* (Stockholm: Carlssons, 1993), 59–103.

46 Se till exempel en diskussion om begreppet i Samuelsson (2022), 27.

47 Linné (1996; 2010), se dock kort notering på s. 241.

48 Agneta Linné, "The Lessons as a Pedagogic Text: A Case Study of Lessons Design," i *Rethinking Schooling*, red. Ian Westbury och Geoff Milburn (London: Routledge, 2007), 48–78.

49 Lundahl (2005), 21.

50 Jfr även Owe Lindberg, "Samtal eller parallella monologer? Svenska avhandlingar om lärarutbildningen perioden 1953–2001," i *Pedagogisk Forskning i Sverige* 8, no. 3 (2003), 158–83.

lång tid i mångt och mycket en angelägenhet för kyrkans stift.⁵¹ Utbildning var till en början endast tre terminer och personalomsättningen var ofta stor. Det första egentliga regelverket för den svenska folkskoleseminariernas inre verksamhet etablerades först genom ett riksdagsbeslut 1862, det vill säga först tjugo år efter folkskolans inrättande.⁵² Den statliga centraliseringen accentuerades ytterligare genom nya beslut 1865 och 1886. I de senare fallen var den uttalade ambitionen bland annat att minska antalet seminarier, samt att reducera de lokala skillnaderna i hur verksamheten bedrevs.⁵³

Under större delen av 1800-talet tycktes den politiska enigheten varit relativt stor vad gäller synen på seminariernas undervisningsinnehåll. Liksom i tidens folkskola, präglades också utbildningen av folkskollärare av vad vi idag närmast skulle kunna beskriva som en stark inlärningsdiskurs.⁵⁴ Katekes, läsning och räkning utgjorde centrala lär-objekt. Kunskap betraktades i hög grad som något i sig självt givet. Behärskandet av metodik som teknik, åskådliggörandet, repetition, läxförhör och dogmatiska luntor, blev därmed naturliga element i denna äldre, traditionella folkskollärarseminarietradition.⁵⁵ Ytterst formaliserades lärarens auktoritet i den föreskrivna rätten att kroppsbestraffa och aga sina elever.⁵⁶

Under åren närmast det första världskrigets utbrott kom dock flera av den gamla tidens grundprinciper att utmanas. En central roll i denna utveckling fick den redan i inledningen omnämnda *Folkundervisningskommittén* (FUK). Kommitténs arbete påbörjades redan 1906. Under 1910-talet lämnade den fem betänkanden, vilka på olika sätt kom att lägga grunden för den unga demokratins reformerade utbildningsväsende. Som ett av de första resultaten av FUK:s arbete infördes en ny, och betydligt mer detaljerad och omfattande, stadga för folkskollärarytbildningen.⁵⁷

När den nya seminariestadgan verkställdes under höstterminen 1914, betonades betydelsen av en undervisning som inte bara reproducerade något på förhand givet. Beaktandet av det enskilda barnets individuella intressen, behov och förutsättningar skulle utgöra en utgångspunkt för framtidens lärare. I efterhand har denna lärarytbildningsreform beskrivits som en uppgörelse med den äldre utbildningens tydliga fokus mot innantillinläring, religiös fostran och metodik som teknik. På motsvarande sätt som i de senare stundande styrdokumentet för folkskolan (U19), skulle kristendom- undervisningen vid lärarseminarierna nu i mindre utsträckning komma att handla om att memorera katekesen. Till nyheterna hörde också den påtagligt stärkta betydelsen av psykologi, ett ökat fokus på eleven som subjekt och på kunskaper i enskilda skolämnen. Med den nya stadgan var därmed också den traditionella idén om undervisning som

51 Enlund (1993), 53–55. Parallellt med folkskollärarseminarierna etablerades med tiden också s.k. småskollärarseminarier. Dessa var emellertid än svårare att styra genom centrala politiska regleringar då de under lång tid kom att drivas privat eller i de relativt nyinstittade Landstingens regi.

52 SFS 1862:12.

53 Eskilsson (1996), 32–34.

54 Jfr även: Henrik Edgren, "Läsebok för folkskolan – En nationell och nordisk medborgerlig kanon för det sena 1800-talets folkskolebarn," *Vägval för skolan*, (2009), 14–17.

55 Linné (1996), kap 3–4; Åsa Morberg, *Ämnet som nästan blev – en studie av metodiken i lärarytbildningen 1842–1988* (Stockholm: HLS förlag, 1999), 81, 94; samt Linné (2007), 60–67.

56 David Sjögren, "Kärleksfullt tilltal, kvarsittning eller kroppsaga: En modellgenererande undersökning om korrektionsmedel i 1800-talets folkskolereglementen," *Nordic Journal of Educational History* 5, no. 2 (2018), 37–66.

57 Eskilsson (1996), 34.

något som ytterst kunde förstås i termer av generella tekniker explicit utmanad av föreställningen om en lärare som – med utgångspunkt i sitt eget kunnande och elevernas intressen och behov – var betrodd att göra kontextuellt motiverade didaktiska val.⁵⁸

Av såväl dess kritiker som förespråkare beskrevs 1914 års seminariestadga som mycket ambitiös.⁵⁹ Inom ramen för den fyraåriga utbildningens undervisningstäta 39-timmarsveckor, läste de blivande lärarna totalt tjugo så kallade kunskaps- och övningsämnen.⁶⁰ Införandet av de nya styrdokumenterna sammanföll med en rad andra satsningar. Vid flera av landets dåvarande femton folkskoleseminarier avsattes stora resurser för att bygga nya ändamålsenliga lokaler. I flera fall investerades i nya bibliotek, skolträdgårdar och laboratorier. I den nya ordningen reglerades också anställningsformerna för de som undervisade på dessa utbildningar. På relativt kort tid fylldes seminarierna med en ny generationen av mer välutbildade rektorer och lärarutbildare.⁶¹ Tillsammans hade de ett arbete med de nya föreskrifterna fram till det att nästa seminarierform verkställdes 1937.

Pedagogiska uppsätsämnen i Falun och Lund 1915–1937

Den nya seminariestadgans examensordning började tillämpas i mitten av 1910-talet. Redan från början märktes en rad skillnader vad gäller utformningen av de uppsätsämnen som erbjöds vid seminarierna i Falun respektive Lund. Såsom redan framgått av materialbeskrivningen går det att notera flera olikheter vad gäller uppgifternas övergripande utformning. Medan Faluseminaristerna, oftare kom att erbjudas jämförelsevis öppna frågor och teman, mötte de blivande lärarna i Lund vanligtvis en form av mer riktade och slutna uppgiftstyper.⁶²

Olikheterna de båda seminarierna emellan verkar emellertid långtifrån bara handla om form; även skillnaderna vad gäller innehåll var många och påtagliga. Nedan beskrivs detta med utgångspunkt i tre övergripande iakttagelser: vilka didaktiska frågor erbjöds i de pedagogiska uppsätserna? I vilken mån och på vilka sätt aktualiseras reformpedagogiska undervisningsideal i de erbjudna uppsätsämnena? I vilken uträkning och på vilka sätt uppmärksammas skolans och lärarens uppdrag i förhållande till det samtida samhället?

Lektionsutkast och metodik i specificerade ämnen eller didaktiskt motiverade resonemang

En av de förändringar som har förknippats med 1914 års ny seminariestadga för folkskolan, rör de enskilda skolämnenas funktion. På en mycket övergripande nivå går det härvidlag att notera hur de erbjudna uppsätsämnena både involverade enskilda skolämnen på olika sätt, och i olika omfattning. Skillnaderna mellan de båda undersökta seminarierna framstår som störst under perioden fram till omkring år 1930. Medan de allmänpedagogiska uppgifterna utgjorde nästan 40 procent av de erbjudna

58 Linné (1996), 180–85, Morberg (1999), 95–98.

59 Jfr remissvaren från stiftets rektorer och lärarutbildare 1913 i *Utlåtande över Folkundervisningskommitténs betänkande*.

60 Elgqvist Saltzman (1993), 61.

61 Linné (1996), 219–24.

62 *Landsarkivet i Uppsala; Folkskoleseminariet Falun*. F IV: Skriftliga prov i examen, F II d: Handlingar rörande undervisningen; *Landsarkivet i Lund; Folkskoleseminariet Lund*. F IV: Skriptia i folkskol-lärexamen.

uppsatsämnena i Falun 1915–1929, så var det under motsvarande period enbart 5–7 procent av uppgifterna i Lund som inte var riktade mot ett specifikt skolämne. Under 1930-talet förefaller dock denna skillnad upphöra. Mellan åren 1930 och 1937 var ungefär två tredjedelar av de pedagogiska uppsatsämnena ämnesspecifika på båda orterna.

Även om inriktningen och förekomsten varierade, erbjöds följaktligen såväl renodlade allmänpedagogiska, som mer ämnesspecifika uppsatsämnen, vid båda seminarierna. Som exempel på det senare kunde seminaristerna exempelvis i mitten av 1920-talet erbjudas möjligheten att skriva ämnesorienterade uppsatser som: ”Biologilektioner ute i det fria” och ”Ribbstolens användning i den gymnastiska dagövningen”. I andra fall var intresset istället inriktat mot mer allmänpedagogiska frågor såsom: ”Sandlådan i undervisningens tjänst” och ”Grupparbete och klassundervisning”.⁶³

Skillnaderna var även påtagliga vad gäller utformningen av de mer ämnesspecifika uppsatsämnena. Medan de kvinnliga seminaristerna i Falun, redan 1915 erbjöds en lång rad olika typer av ämnesspecifika uppsatsämnen, fortsatte lärarutbildarna i Lund att formulera en typ av examensuppgifter som anmodade seminaristen att konstruera en mer traditionell form av årsskursspecifika planeringsuppgifter. Under våren 1921 erbjöds exempelvis följande sju uppsatsämnen i Lund:

Jesu sista måltid med sina lärjungar. Utkast till lektion för klass 3.

Matt. ev. kap. 5: 13–16. Utkast till lektion för klasserna 5 och 6.

Framställning av salter. Utkast till lektion i klass 7.

Tje-ljudets teckning. Utkast till lektion för klass 3.

Poslåten. Utkast till lektion i klasserna 5 och 6.

Skåne som jordbruksland. Utkast till lektion för klass 7.

Emigrationsfrågan. Utkast till lektion i klass 6.

Som synes uppmanades de blivande lärarna att presentera ett lektionsutkast för en viss årskurs med inriktning mot ett specificerat tema och enskilt skolämne. Fram till och med 1930 var detta den klart vanligaste uppsatstypen vid seminariet i Lund. Under 1910-talet var merparten av dessa praktiskt orienterade planeringsuppgifter dessutom inriktade mot specifika bibeltexter och citat. Exempelvis kunde studenterna få utforma lektionsutkast om ”Matteus-evangeliet kap 7: 1–5” och ”Paulus i Aten. Apg. 17:16–34”.

Under 1920-talet breddades visserligen innehållet i de pedagogiska examensuppsatserna i Lund något. Vid sidan av de traditionella bibeltexterna kunde de påbjudna uppsatsämnena då ibland också riktas mot mer sekulärt definierade lärandeobjekt som: ”Brittiska Nordamerika”, ”Predikatsfyllnad”, och ”Multiplikation i decimalbråk”.⁶⁴ I några fall erbjöds de blivande lärarna i Lund därmed även att ta sig samtidsrelaterade frågor om råvaruproduktion, försörjning, samt fysikaliska processer. Vid några tillfällen uppmanades de exempelvis att utforma lektionsutkast som rörde ”Det bohuslänska fisket”, ”Vår Skogsskötsel”, ”Elektrolytisk sönderdelning” och ”Lysgasen”.⁶⁵ Även i de senare fallen

63 Första och tredje exemplet från *Landsarkivet i Uppsala; Folkskoleseminariet Falun*. F IV: Skriftliga prov i examen, 1925, respektive 1923. Det andra och fjärde exemplet från *Landsarkivet i Lund; Folkskoleseminariet Lund*. F IV: Skripta i folkskolläraexamen, 1922, 1933.

64 Exempelen i tur och ordning: *Landsarkivet i Lund; Folkskoleseminariet Lund*. F IV: Skripta i folkskolläraexamen, 1918, 1922, 1923, 1925 och 1925.

65 *Landsarkivet i Lund; Folkskoleseminariet Lund*. F IV: Skripta i folkskolläraexamen, 1927, 1929, 1923 och 1929.

ramades uppgifterna emellertid alltid in mot tydligt definierade och förutgivna premiser. Utrymmet för situationsunika skillnader beaktades däremot på intet sätt explicit. Släktskapet med den äldre form av folkskolläraryr utbildning, som i tidigare forskning beskrivits som både en mekanistisk och utförandeorienterad form av metodik, förblev därmed även i flertalet av dessa fall påtagligt.

Den starka betoningen på den didaktiska hur-frågan tycks i Lund ha varit särskilt påtaglig fram till och med 1920-talets slut. Över 90 procent av de pedagogiska uppsätsämnen som de manliga folkskolläraryr kandidaterna i Lund hade att välja mellan, var under perioden 1915–1929 tydligt riktade mot lektionskonstruktion och undervisningens genomförande. Den tidiga folkskolläraryr utbildningens tydliga betoning av metodik och undervisning som teknik, har av Linné framförallt förknippats med tiden fram till 1914.⁶⁶ Härvidlag verkar det dock som om förskjutningen mot mer allmänpedagogiska, elevpsykologiska och utbildningsfilosofiska frågeformer sker betydligt senare i Lund än i Falun.

Medan vad- och hur-frågan fick en dominerande plats i de pedagogiska uppsätsämnen som presenteras i Lund, bjöds de kvinnliga seminaristerna i Falun tidigt in i att diskutera en rad andra typer av didaktiska frågor.

Tabell 4. Andel (%) föreslagna uppsätsämnen riktade mot didaktiska frågor 1915–1937

Typ av uppsätsämne	Falun (n=216) (%)	Lund (n=257) (%)
Hur – metodik och övningar	48	80
Vad – ämnesinnehåll och urval	31	66
Varför – undervisningens syfte	19	7
För vem – eleven & särskilda behov	8	1

Källa: Landsarkivet i Uppsala; Folkskoleseminariet Falun. F IV: Skriftliga prov i examen; Landsarkivet i Lund; Folkskoleseminariet Lund. F IV: Skripta i folkskolläraryr examen. Notera att en och samma uppsätsämne kan beröra flera av de didaktiska frågorna.

Skillnaden tycks även i detta avseende ha varit som allra störst under 1920-talet. Medan de manliga lundaseminaristerna nästintill genomgående uppmanades att konstruera planeringar med ett givet innehåll för en specificerad årskurs, fick deras kvinnliga kollegor i Falun relativt ofta möjlighet att resonera om undervisningens mening, betydelse och syfte. Detta framgår exempelvis av uppsätsrubriker som:

- ”Nyttan av att undervisa skolbarn i kemi”,
- ”Varför lära vi barnen grammatik i Folkskolan?”,
- ”Målet för folkskolans geografiundervisning i folkskolan”,
- ”Om betydelsen av skolresor”,
- ”Varför ökas samhällets krav på skolan så hastigt i vår tid?”,
- ”Anekdoten i historieundervisningen: dess nytta och faror”.⁶⁷

⁶⁶ Linné (1996), 163–66.

⁶⁷ Landsarkivet i Uppsala; Folkskoleseminariet Falun. F IV: Skriftliga prov i examen, 1918, 1926, 1921, 1929, 1921 och 1932.

Kontrasten mellan den mer hur- och metodikinriktade kunskapspraktik som framträder i de erbjudna uppsatserna i Lund, och de ibland mer varför- och betydelseorienterade uppgifter som aktualiseras i Falun, kan möjligen också illustreras med en jämförelse hämtade från examensskrivningarna våren 1923. På båda seminarieorterna handlade ett av de föreslagna pedagogiska examensuppsatsämnen detta år om simundervisning. Medan de manliga lundaseminarierna enbart anmodades att skriva om simundervisningens tekniska genomförande (jfr ”Simundervisningens metodik”), uppmanades deras blivande kvinnliga kollegor i Falun också att resonera om ”behovet av” simundervisning.⁶⁸ Oavsett vad som föranledda denna specifika olikhet, så illustrerar exemplet en återkommande skillnad mellan de båda seminarierna. Medan didaktiska hur-frågan dominerade i de pedagogiska uppsatsämnena som föreslogs i Lund, så förefaller det som om de lärarinnor som utbildade sig till folkskollärare i Dalarna erbjöds en betydligt större variation av didaktiska frågor. I några fall handlar det om uppsatstyper vilka inte har några motsvarigheter i Lund.

Barnet, fantasin och andra reformpedagogiska undervisningsinslag

Att demokratiseringen av det svenska samhället sammanföll med ett allt större intresse för reformpedagogiska kunskapsideal har uppmärksammats i en rad tidigare sammanhang.⁶⁹ Införandet av det nya närområdesorienterade ämnet hembygdkunskap i folkskolans undervisningsplan 1919 (U19) utgör bara ett av flera konkreta exempel på detta. Sett till de pedagogiska examensuppsatsämnenas innehåll och utformning tycks emellertid dessa idéer fått ett mycket tidigare genomslag i Falun, än i Lund.

Medan vare sig barnets lek eller fantasi var explicit uppmärksammas som pedagogiska examensuppsatsämnen tills på 1930-talet i Lund, fick de blivande lärarinnorna i Falun redan 1918 möjlighet att skriva om potentialen i barnens fantasi.⁷⁰ Än större var skillnaden vad gäller den samtida diskussionen om det s.k. koncentrationsproblemet. I Falun aktualiserades det vi idag benämner ämnesövergripande undervisning som ett påbjudet uppsatsämne redan 1916. I Lund dröjde det ytterligare drygt tjugo år innan det att de blivande folkskollärarna kunde möta en fråga som motsvarade detta examensuppsatsämne.⁷¹

De skilda genomslagen av samtidens reformpedagogiska idéer i de pedagogiska examensuppsatserna märks också på en rad andra områden. Medan de blivande lärarna i Lund framförallt anmodades att göra lektionsutkast av specifika klassiska teman i kristendomsundervisningen, fick lärarinnorna i Falun bland annat resonera omkring möjligheten att låta eleverna ägna sig åt ”fria studier”, och reflektera över hur man i skolan kan främja ”glädje” i skolan. De senare fick också reflektera över hur de som blivande lärarinnor kunde anpassa undervisningen till enskilda elever som lider av ”närsynthet” eller ”svag hörsel”. I något fall berör det påbjudna uppsatsämnet i Falun till och med frågan om hur man kan öva elever att bli ett självständigt subjekt som förmår ”uttrycka sig muntligt”.⁷²

68 Landsarkivet i Lund; Folkskoleseminariet Lund. F IV: Skripta i folkskollärarexamen, 1923, respektive Landsarkivet i Uppsala; Folkskoleseminariet Falun. F IV: Skriftliga prov i examen, 1923.

69 Jfr t.ex. Englund (1986), 238–41; Morawski (2011), 132–42; samt i USA och Tyskland Arfwedson (2000), 163–5.

70 Landsarkivet i Lund; Folkskoleseminariet Lund. F IV: Skripta i folkskollärarexamen, 1932 och 1934, samt Landsarkivet i Uppsala; Folkskoleseminariet Falun. F IV: Skriftliga prov i examen, 1918.

71 Landsarkivet i Uppsala; Folkskoleseminariet Falun. F IV: Skriftliga prov i examen, 1916, respektive Landsarkivet i Lund; Folkskoleseminariet Lund. F IV: Skripta i folkskollärarexamen, 1937.

72 Landsarkivet i Uppsala; Folkskoleseminariet Falun. F IV: Skriftliga prov i examen, 1928, 1918, 1924 och 1931.

Ett liknande mönster framträder även om vi ser till specifika uppsatsteman. Ett sådant är det tidstypiska förslaget att använda sandlådan i undervisningen. Våren 1923 förekom detta tema både i examensskrivningarna i Lund och Falun. Medan det i det första fallet formulerades som en direkt fråga om ”*användning*” och specifikt kopplades till metod och tillämpningen i hembygdsundervisning, fick det på den senare orten en mer öppet didaktiskt formulerad inramning: ”i undervisningens tjänst”.⁷³

Tabell 5. Antal uppsatssämnen riktad mot pedagogik och utbildningshistoria 1915–1937

Typ av uppsatsämne	Falun (n=216)	Lund (n=257)
Elevens, behov och intressen	17	2
Utbildningshistoria	11	1
Idéhistoria & pedagogisk teori	15	14*
Fostransuppdraget	11	8
<i>Totalt pedagogik och utb. historia</i>	54	25

Källa: Landsarkivet i Uppsala; Folkskoleseminariet Falun. F IV: Skriftliga prov i examen, F II d: Handlingar rörande undervisningen, samt Landsarkivet i Lund; Folkskoleseminariet Lund. F IV: Skripta i folkskolläraexamen.

En påtaglig skillnad mellan de båda seminarierna märks också vad gäller förekomsten av direkta hänvisningar till reformpedagogiska tänkare. Även i detta fall är exemplen från Lund både färre (två) och jämförelsevis sena.⁷⁴ I Falun erbjöds däremot återkommande frågor som uttryckligen involverade reformpedagoger som: Comenius, Basedow, Rousseau, Grundtvig, Dewey, Pestalozzi, Spencer, samt amerikansk och österrikisk reformpedagogik.⁷⁵

Det dryga tjugotalet idéhistoriska, pedagogiskteoretiska och fostransorienterade uppsatssämnen som trots allt förekom i Lund erbjöds nästintill uteslutande på 1930-talet. Istället för att öppet påbjuda reformpedagogiska tänkare och skolbildningar, hade de emellertid då en tematik som närmast för tanken till psykologisk teori. År 1936 fick Lundaseminaristerna exempelvis möjlighet att ta sig an uppsatsämnet: ”Exemplens och föredömet psykologiska verkan och pedagogiska betydelse”.⁷⁶ Merparten av de jämförelsevis få och sena uppsatssämnen som hade anknytning till pedagogiska idéer i Lund, tycktes uppmuntra seminaristen att se undervisning mot bakgrund av en slags tillämpad, moraliskt fostrande nytta. Ett av de tydligare exemplen handlar om lärarens möjlighet att ”vid sammanfattningen av den kristna tron och sedeläran hos barnen väcka känslan av sedligt allvar?”.⁷⁷

73 Landsarkivet i Lund; Folkskoleseminariet Lund. F IV: Skripta i folkskolläraexamen, 1923; respektive Landsarkivet i Uppsala; Folkskoleseminariet Falun. F IV: Skriftliga prov i examen, 1923.

74 Landsarkivet i Lund; Folkskoleseminariet Lund. F IV: Skripta i folkskolläraexamen, 1936 och 1937.

75 Landsarkivet i Uppsala; Folkskoleseminariet Falun. F IV: Skriftliga prov i examen: Comenius (F:1918), Basedow (F:1918), Rousseau (F:1918, F:1923, F:1926), Grundtvig (F:1919), Dewey (F:1920), Pestalozzi (F:1926), Spencer (1931) samt amerikansk och österrikisk reformpedagogik (F:1933). Jfr även Tisdall (2020), 39–40.

76 Landsarkivet i Lund; Folkskoleseminariet Lund. F IV: Skripta i folkskolläraexamen, 1936.

77 Landsarkivet i Lund; Folkskoleseminariet Lund. F IV: Skripta i folkskolläraexamen, 1931.

I seminarieutbildning i Lund blev undervisningens fostrande potential också ett återkommande tema i andra skolämnen än Kristendomskunskap. Under par tillfällen i början av 1930-talet upprepades exempelvis frågan om ”Historieundervisningens uppfostrande betydelse”.⁷⁸ I kontrast till dessa mer moraliskt uppfostrande teman framstår flera av historieuppgifterna i Falun som jämförelsevis radikala.

Under det tidiga 1930-talet öppnar flera av frågorna runt just historieämnet i Falun till och med för vad som möjligen skulle kunna tolkas som ett slags progressivt nydande kunskapsideal. I några fall tycks det uttryckligen vara hela den traditionella idén om förutgiven kunskapsreproduktion och fostran som utmanades. Som några exempel kan nämnas hur de blivande lärarinnorna i Dalarna exempelvis fick resonera om lärarens ställning i förhållande till läroboken, hur man i historieundervisningen borde balansera mellan ”fosterlandskärlek” och ”sanningskärlek”, samt vilka möjligheter och faror som är förknippade med att använda anekdoter i undervisningen.⁷⁹ Hur de blivande lärarinnorna valde att svara an mot dessa erbjudanden, vad de kom att skriva i sina uppsatser, kommer vi att undersöka närmare i en senare studie. Redan i fråga om av vad som erbjöds framstår det dock som att det kunskapsideal som påbjöds är ett helt annat än det som vanligtvis förknippats med traditionell folkskollärautbildning.⁸⁰

Skolan, läraren och dess betydelse i det samtida samhället

Som en del av den svenska skolans och lärarutbildningens moderniseringsprocess har det varit vanligt att framhålla hur förbindelsen mellan skolan och politiken blivit allt tätare.⁸¹ Avpassandet mellan skolan, det egna läraruppdraget och samhället framträder också på lite olika sätt i en del av de erbjudna uppsatsämnena vid lärarseminarierna i Lund och Falun. Konkreta frågor om skolans uppdrag och verksamheten i enskilda ämnen erbjöds i examensuppsatserna på båda utbildningsorterna. Dessa exempel spänner sammantaget mellan allt ifrån ”fortsättningsskolans organisering”, till temat ”medborgarminne”.⁸² Hela 28 av dessa totalt 30 identifierade samhälls- och skolorganisatoriska uppsatsämnen erbjöds emellertid i Falun. Från Lund finns bara två motsvarande exempel, och då från den senare delen av den undersökta tidsperioden. Trots lärarutbildningens nationella styrning, kunde alltså de lokala lärarutbildningarna se mycket olika ut.

78 Landsarkivet i Lund; Folkskoleseminariet Lund. F IV: Skripta i folkskollärarexamen, 1932 och 1934.

79 Landsarkivet i Uppsala; Folkskoleseminariet Falun. F IV: Skriftliga prov i examen, 1929, 1931 och 1932.

80 Jfr t.ex. Linné (1996), 63–6.

81 Jfr t.ex. Enlund (1993), 166–88; Eskilsson (1986), 86–94.

82 Landsarkivet i Uppsala; Folkskoleseminariet Falun. F IV: Skriftliga prov i examen, 1926 och 1923.

Tabell 6. Antal (n) uppsätsämnen med politiska och samhällliga teman 1915–1937

Typ av uppsätsämne	Falun (n=216)	Lund (n=257)
Skolan i samhället	19	-
Skolväsendets organisation	9	2
Elevernas hälsa och hygien	6	1
Läraren, uppdrag och ansvar	6	-
Föräldrar, samverkan skola-hem	4	-
Fredsfostran	4	-
<i>Totalt politik och samhälle</i>	48	3

Källa: Landsarkivet i Uppsala; Folkskoleseminariet Falun. F IV: Skriftliga prov i examen; Landsarkivet i Lund; Folkskoleseminariet Lund. F IV: Skripta i folkskollärarexamen. Notera att en och samma uppsätsämne kan beröra flera av de didaktiska frågorna.

Mönstret återkommer även om sökfältet breddas till att omfatta frågor som rör skolans samverkan med hemmet och elevernas hälsa och hygien.⁸³ Medan lärarinnorna i Falun tidigt erbjöds att skriva om den form av samhällsorienterade teman som exempelvis berörde nykterhetsundervisning, folkhälsa, och betydelsen av skolbad; så återfanns i princip inga motsvarande examensuppgifter i Lund.⁸⁴ Visserligen förekom ett par uppsäts-teman som aktualiserade alkoholens negativa effekter för arbete och tänkande, men då i en mer strikt ämnesdisciplinär mening.⁸⁵

Till de mer samhällstillvända uppsätsämnena hör slutligen också en grupp av frågor som aktualiserar lärarens vidare uppdrag i samhället. Exempelvis uppmanades den studerande att resonera om den egna lärarrollen i förhållande till sådant som det sociala arbetet i bygden, före detta elever, fortbildning, folkbildning, och samarbetet mellan skola och hem.⁸⁶ Även om det i dessa fall endast handlar om ett tiotal uppsätsämnen under tjugotre verksamhetsår, går det återigen att notera att samtliga exempel härrör från seminariet i Falun. Till detta kan läggas ytterligare fyra uppsätsämnen, även de från Falun, som i nära anslutning till det första världskriget, aktualiserade skolans och lärarens fredsfostrande uppdrag.⁸⁷

Avslutningsvis går det således att notera att det nästintill alltid var kvinnorna i Falun, inte männen i Lund, som förväntades ta sig an pedagogiska uppsätsämnena som aktua-

83 Jfr. Lena Hammarberg, *Maria Folkskola och hälsan 1880–1930* (Stockholm: Stockholms förlag, 2009), 36–43.

84 Landsarkivet i Uppsala; Folkskoleseminariet Falun. F IV: Skriftliga prov i examen, 1916, 1921 och 1923.

85 Landsarkivet i Lund; Folkskoleseminariet Lund. F IV: Skripta i folkskollärarexamen, 1915 och 1925.

86 Landsarkivet i Uppsala; Folkskoleseminariet Falun. F IV: Skriftliga prov i examen: Socialt arbete i bygden (F:1922), före detta elever (F:1924), fortbildning (F:1920, F:1930, F:1933), folkbildning (F:1933) och samarbetet mellan skola och hem (F:1916, F:1930).

87 Landsarkivet i Uppsala; Folkskoleseminariet Falun. F IV: Skriftliga prov i examen, 1918, 1925, 1926 och 1928. Jfr liknande iakttagelser på det kvinnliga seminariet Rostad i: Elgqvist-Saltzman (1993), 65. Angående fredsambitionerna i svensk lärarkår se också Højeberg (2016), 62–65.

liserade samtidens samhällsutmaningar, lärarens uppdrag, samt skolans organisation och styrning.

Diskussion

Den som har inflytande över en blivande lärares sätt att se på lärarskap, kunskap och undervisning, kan också komma att påverka framtida generationers sätt att se på samhället och världen.⁸⁸ I ett traditionellt och auktoritärt samhällssystem har skolan en given roll när det gäller att legitimera den rådande ordningen. I en mer modern demokratisk samhällskontext kan utbildning och undervisning snarare göras till viktiga redskap för förändring, medborgaragens, kvinnlig frigörelse och samhällsutveckling.⁸⁹ Utifrån ett sådant perspektiv blir inte bara skolan i sig, utan också lärarutbildningen, ett kraftfullt samhällsformerande instrument.⁹⁰ Under början av 1900-talet, då den svenska samhället gradvis genomgick en ekonomisk, politisk, och vissa avseenden även social moderniseringsprocess, fortgick följaktligen en utdragen värdeideologisk förhandling i fråga om vad som betraktas som viktig kunskap, en god undervisning, och en kompetent lärare.

I den här artikeln har vi undersökt de pedagogiska examenssuppsatsämnen som erbjöds vid två folkskoleseminarier under perioden 1915–1937. Syftet har inte bara varit att synliggöra hur 1914 års seminariestadga kunde omsättas i seminariernas examinationspraktik, utan också att undersöka vilka kunskaps- och lärarideal som kom att framträda vid två olika seminarier: Falun och Lund. Medan tidigare forskning om det unga 1900-talets seminarier huvudsakligen varit inriktad mot den så kallade politiska formaliseringsarenans policynivå, har vi i den här artikeln snarare intresserat oss för de lokala kunskapskulturer som formades i samspelet mellan de som i praktiken hade till uppgift att omsätta dessa politiska beslut.⁹¹

I analysen av de undersökta examensämnena har särskilt intresse riktats mot den samtida utbildningsideologiska dragkampen mellan reformiver och en önskan att bevara den tidigare ordningen. I det att studien enbart är inriktad mot två av de femton seminarier där 1914 års nya seminariestadga kom att omsättas, och det bara är en mycket avgränsad aspekt av dessa två enskilda seminariers utbildningspraktik som har studerats, är utrymmet för generella slutsatser givetvis begränsat. Vid de två undersökta seminarieorterna tycks det dock utvecklas två relativt skilda lokala kunskapskulturer. Det verkar alltså som att de manliga seminaristerna i Lund, och de kvinnliga seminaristerna i Falun, i flera avseenden erbjuder skilda kunskapsideal och delvis olika sätt att se på vad som utgör ett professionellt lärarkunnande. Såsom framgått av resultatdelen framträder skillnaderna med avseende på samtliga tre aspekter som undersökts: det var på flera sätt tydligt divergerande frågor och teman som erbjöds på de båda studieorterna. Även vad gäller i vilken mån och på vilka sätt reformpedagogiska kunskaps- och lärarideal uppmärksammades på respektive seminarium, framstår skillnaderna som stora. De jämförelsevis få ämnen i vilka skolans och lärarens uppdrag relaterades till

88 Eskilsson (1996), 18–21.

89 Jfr Bejerot och Hasselbladh (2020), 70–83; Englund (1992), 90–110.

90 Se t.ex. Englund 1986, 20–23; Askling (1998), 91–92; Hasselbladh (2020), 31–44.

91 Jfr parallell och aktuell diskussion om detta i: Johan Samuelsson, Niklas Gericke, Christina Olin-Scheller och Åsa Melin, "Practice Before Policy? Unpacking the Black Box of Progressive Teaching in Swedish Secondary Schools," *Journal of Curriculum Studies* 53, no. 4 (2021), 482–99.

det samtida samhället, erbjöds nästintill uteslutande vid ett av de båda seminarierna.

Den lokala kunskapspraktik som etablerades i Lund framstår som jämförelsevis traditionell. De frågor och teman som erbjöds tenderade inte bara att vara mer detaljerade och stängda; de föreföll även vara mer ensidigt inriktade mot en förståelse av ett i sig själv existerande och på förhand stipulerat kunskapsinnehåll, samt på undervisningens tekniska och metodiska genomförande. Resultaten antyder således att de pedagogiska examensuppsatserna i Lund, i vart fall fram till 1930-talets början, reproducerade ett undervisningsideal, och ett sätt att se på kunskap, läraren och eleven, som fortsatt präglades av en stark inlärningsdiskurs. I både dess innehåll och form påminner dessa ideal närmast om det sena 1800-talets folkskolläroverbyggnaden, med dess fokus på metodik. Läraren tycks i första hand uppfattas som någon som överför kunskap genom att genomföra undervisning på ett så effektivt sätt som möjligt.⁹² Inslagen av reformpedagogiska undervisningsideal och kopplingarna till samtida samhällsfrågor, framstår däremot som relativt få. Utrymmet för explicit påbjuden självständig reflektion var fortsatt jämförelsevis litet. De blivande lärarna i Lund förväntades lydigt genomföra det som anmodas ovanifrån, på samma sätt som deras blivande elever med tiden förmodades göra det samma mot dem.

I de uppsatserna som vid motsvarande period erbjöds vid seminariet i Falun, tycks det påbjudna lärar- och kunskapsidealerna (i synnerhet under 1920-talet) peka i en mer reform-orienterad riktning. Frågorna och temana tenderar inte bara att ha varit mer öppna och variationsrika, de var ibland också riktade mot ett annat innehåll. Betydligt oftare än i Lund uppmärksammades de reformpedagogiska centrala teman som inledningsvis sammanfattades i termer av barnets frihet och intresse, praktiskt, estetiskt och självständigt arbete, samt skolans inre gemenskap och dess förbindelse med det samtida samhället.⁹³ De blivande lärarinnorna i Falun ställdes därtill betydligt oftare inför den didaktiska varför-frågan. Ibland blev de till och med explicit uppmanade att kritiskt diskutera äldre undervisningspraktiker och de gavs möjlighet att förhålla sig till reformpedagogiska tänkare och idéer.⁹⁴ För dem relaterades folkskolans uppdrag dessutom till utbildningshistorisk förändring, samtida samhällsförändringar och skolans utvidgade uppdrag. Stundtals aktualiserar de erbjudna uppsatserna i Falun till och med ett mer distanserat resonerande runt uppdraget att vara lärare.

De kunskapsideal som framträder i det granskade källmaterialet från Faluseminariet förefaller således i betydligt större utsträckning öppna upp för självständig reflektion. Undervisning framstår som en akt som inte fullt ut går att planera för i förväg. De lärarutbildare som formulerade dess uppsatserna tycks närmast betrakta utbildning som något som uppstår i mötet, lärare-elev, elev-undervisningsinnehåll. Om de uppsatserna som erbjöds vid seminariet i Lund i flera avseenden tycks ge uttryck för en vilja att slå vakt om det som varit, tycks motsvarande uppgifter i Falun, i synnerhet på 1920-talet, jämförelsevis mer och ofta mana till förändring och förnyelse. Möjligen kan det senare förstås som uttryck för en strävan att, i en tid av kvinnlig organisering och frigörelse, etablera en mer autonom och bildningsorienterad läraridentitet.⁹⁵ Kanske

92 Linné (1996), 135–39, 163–66.

93 Jfr Arfwedsson (2000), 62.

94 Jfr Tisdall (2020), 39–40.

95 Jämför också med resonemanget att reformpedagogiska perspektiv på skola och undervisningen med tiden tenderade att uppfattas som kvinnligt kodade. Jfr Tisdall (2020), 156–61.

blev den kvinnliga lärarutbildningen en arena för att försöka bygga ett nytt sätt att se på lärarskap och kunskap?

Avslutande reflektion – vidare forskning

Den här artikeln är enbart baserad på ett specifikt källmaterial från två enskilda seminarier. De skilda lärar- och kunskapsideal som kommer till uttryck i de erbjudna uppsatsämnen genererar emellertid en rad nya frågor. Till att börja med blir det nästintill oundvikligt att fundera över hur det de påvisade skillnaderna skall förstås. Varför tycks seminariets i Lund fortsätta odla en mer traditionell undervisningskultur, och varför framstår uppgifterna i Falun så jämförelsevis reforminriktade? Den här studien är inte designad för att besvara denna typ av explorativa frågor. Här behövs fler empiriska undersökningar baserade på bredare data för att undersöka huruvida denna typ av skillnader enbart bör förstås som aktörsberoende, eller om det går att finna ett liknande strukturellt övergripande mönster vad exempelvis gäller seminarier för kvinnor och män. Det vi tentativt kan konstatera är dock att medan lärarutbildningen i Falun tidigt befolkades av flera högprofilerade och reformorienterade lärarutbildare, går det att notera hur den tydligt konservativt högkyrkligt orienterade biskopen Gottfrid Billing förefaller ha varit djupt engagerad i verksamheten vid seminariet i Lund. En mer genomgående analys av enskilda aktörer skulle dock krävas för att möjligen kunna se hur de inblandade tolkade, hanterade och påverkade realiserandet av det föreskrivna uppdraget.⁹⁶

Som uppslag för framtida studier av möjliga orsaker, förefaller det även rimligt att närmare undersöka eventuella samband mellan seminaristernas sociala bakgrund och de lokala kunskapskulturer som kom att etableras vid enskilda seminarier. Även här vet vi från tidigare forskning hur de manliga respektive kvinnliga seminarierna, både på en generell nivå, om än i lite mindre tydligt i just Falun och Lund, befolkades av studeranden med delvis skilda utbildningsbakgrunder. De manliga folkskolorna kom länge från enklare sociala förhållanden än deras blivande kvinnliga kollegor. Innan det att intagningskraven började stramas åt, hade de manliga seminaristerna därmed en enklare utbildningsbakgrund, än de generellt sett mer borgerligt fostrade kvinnorna.⁹⁷ Frågan är således om detta kan ha bidragit till den mer bildningsorienterade karaktär som utbildningen tycks ha fått bland de blivande lärarinnorna i Falun. För vår del kommer vi i ett par kommande texter att försöka titta närmare på frågan om det, även vid de andra sex seminarierna för kvinnor, kan ha odlats en delvis annan typ

96 Vad gäller lärarutbildarna i Falun, exempelvis Valborg Ohlander och Anna Sörensen, handlar det härvidlag även om kvinnor som var synnerligen aktiva i samtidens samhällsdebatt. De skrev läromedel (bland annat med Karl Nordlund) och engagerade sig i föreningar för kvinnlig rösträtt. Sörensen, som själv verkat som folkskollärare vid Anna Sandströms starkt reformpedagogiskt influerade skola i Stockholm och som så småningom skulle komma att bli landets första kvinnliga seminarie- rektor var även själv en av de sakkunniga som hade uppdraget att utverka både 1914 och 1937 års nya seminariestadgor. Efter det att hon mellan åren 1906 och 1919 verkat som lärarutbildare i Falun kom hon därtill bland annat sitta i styrelsen för Fredrika Bremerförbundet och utveckla ett starkt engagemang i specialpedagogiska frågor kring barn med särskilda behov (se till exempel samarbetet med Nils Hänninger). Omvänt går det att notera hur den tydligt konservativa biskopen Gottfrid Billing, redan under remiss-rundan 1913, var djupt kritisk till många av reformens inslag. Vidare går det också att notera hur den relativa nyorientering som tycks framträda i Lund en bit på 1930-talet sammanfaller med att rektor, Charles Swanberg, som satt på posten från 1910 till 1932, avgick.

97 Emil Marklund, "Who was Going to Become a Teacher? The Socio-Economic Background of Primary School Teachers in Northern Sweden, 1870–1950," *History of Education* 50, no. 1 (2021), 31–33.

av kunskapskulturer. Utvecklades olika sätt att se på läraruppdraget, skolans funktion, och kunskapsideal, i de ofta strikt könsåtskilda lärarutbildningarna runt om i landet?⁹⁸ I en tid där i synnerhet den borgerliga kvinnans rättigheter var på väg att breddas, och där läraryrket utgjorde ett av få uppdrag som de tilläts verka i, ligger det nära till hands att tänka sig att också lärarutbildningen kunde utgöra en arena där några lärarutbildare såg en möjlighet att odla ett jämförelsevis mer självständigt och fritt tänkande.⁹⁹

Även om det i den här artikeln granskade källmaterialet givetvis endast utgör en begränsad del av en påbjuden utbildning, går det att argumentera för att just utformningen av ett examensprov i slutet av en yrkesutbildning utgör en stark markering för hur det aktuella yrkets innebörd förstås. Utifrån ett sådant perspektiv blir också de blivande yrkesutövarnas svar, liksom lärarutbildarnas kommentarer på dessa texter, värdefulla spår för den som vill fördjupa bilden av den förhandling där lokala kunskapspraktiker och kunskapsideal formeras.¹⁰⁰ I dessa fall finner vi det särskilt intressant att fortsättningsvis undersöka hur synen på enskilda skolämnena, i mellankrigstidens folkskoleseminarier, förhandlas mellan dåtidens lärarutbildare och blivande lärare. Detta är ett av de uppslag som vi redan arbetar med i ett par uppföljande texter: vad skrev de blivande lärarna i sina texter och vilka kommentarer skrev de som bedömde dem? Kom även, vilket några av resultaten som presenterats i den här artikeln antyder, de kunskapsideal som manifesterades och förhandlades *runt enskilda skolämnens funktion*, att skilja sig åt mellan manliga och kvinnliga seminarier? Kunde exempelvis historieämnet ges delvis olika innebörder i 1920-talets lärarutbildningar för kvinnor, respektive män?¹⁰¹

About the authors

Anders Persson is an Associate Professor in History and Education, at the School of Culture and Society, Dalarna University, Sweden. Email: ape@du.se

Lars Andersson Hult is Senior Lecturer in Didactics of Society-Oriented Subjects, at the Department of Secondary Teacher Education, Kristianstad University, Sweden. Email: lars.andersson@hkr.se

98 Wendy Brown, *Att vinna framtiden åter: Texter om makt och frihet i senmoderniteten* (Stockholm: Bokförlaget Atlas, 2008), 142–44. Jfr exempelvis Brown pekat på hur modernitetsprocessen som sådan kan förstås mot bakgrund av en strävan att också uppnå jämlikhet mellan könen.

99 Jfr t.ex. Linné (2011), 20–1; Florin (2010), 289–90, 295; Persson (2010), 94–97.

100 Jfr Sahlée och Kalm (2020), 282–83.

101 Juvas Marianne Liljas, "The Siljan School: A Swedish Example of Reform Pedagogy With a Focus on Arts and the History of Women," *The European Journal of Philosophy in Arts Education* 4, no. 2 (2019), 6–60.

Referenser

Otryckta källor

Landsarkivet i Uppsala; Folkskoleseminariet Falun

F IV: Skriftliga prov i examen,

F II d: Handlingar rörande undervisningen och

E I: Inskrivnings- och ansökningshandlingar

Landsarkivet i Lund; Folkskoleseminariet Lund

F IV: Skripta i folkskollärarexamen,

F I a: Handlingar rörande undervisningen och

A V: Betygskataloger för övningsskolan

Tryckta källor

Folkundervisningskommittén, *Folkundervisningskommitténs betänkande 1: Folkskoleseminarierna, Band 3, Huvudbetänkande*. Stockholm: Nordiska bokh., 1912.

SFS 1862:12. *Kongl. Maj:ts nådiga reglemente för folkskollärareseminarierna i riket*. Stockholms slott den 21 mars 1862. Stockholm, 1862.

SFS 1914:133. *Kungl. Maj:ts nådiga stadga för folkskoleseminarier*. Stockholms slott den 3 juli 1914. Stockholm: 1914

Utlåtande över Folkundervisningskommitténs betänkande angående folkskoleseminarierna: Enligt uppdrag sammanfattade av G. Danell. Stockholm: Ivar Hieggströms Boktryckeri Aktiebolag, 2013.

Litteratur

Arfwedson, Gerd B. *Reformpedagogik och samhälle: En komperativ studie av pedagogiska reformrörelser i USA och Tyskland från 1890-talet till 1930-talet*. Stockholm: HLS Förlag, 2000.

Askling, Berit. "Lärarytbildningen och skolans utveckling." I *Utbildningshistoria*, red. Stig G. Nordström, 91–105. Uppsala: Föreningen för svensk undervisningshistoria, 1998.

Bejerot, Eva och Hans Hasselbladh. *Professionaliseringen av lärarytbildningen – Reformen i Sverige och Finland*. Lund: Studentlitteratur, 2020.

Birr Moje, Elizabeth, Kathryn McIntosh Ciechanowski, Katherine Kramer, Lindsay Ellis, Rosario Carrillo och Tehani Collazo. "Working Toward Third Space in Content Area Literacy: An Examination of Everyday Funds of Knowledge and Discourse." *Reading Research Quarterly* 39, no. 1 (2004), 38–70.

Brown, Wendy. *Att vinna framtiden åter: Texter om makt och frihet i senmoderniteten*. Stockholm: Bokförlaget Atlas, 2008.

Edgren, Henrik. "Läsebok för folkskolan - En nationell och nordisk medborgerlig kanon för det sena 1800-talets folkskolebarn." *Vägval för skolan*, no. 2 (2009).

Edgren, Henrik. "Språklig likriktning, social disciplinering och nationell identitet – 1880-talets folkskollärarkår bemöter Läsebok för folkskolan." I *Kulturell reproduktion i skola och nation*, red. Urban Claesson och Dick Åhman (Möklinta: Gidlunds, 2013).

Ekwall, Sven. *Tidig småskollärarytbildning: En studie med särskilt avseende på Malmölänet 1865–1884*. Uppsala: Föreningen för svensk undervisningshistoria, 1987.

- Elgqvist-Saltzman, Inga. *Lärarinna, kvinna, människa*. Stockholm: Carlssons, 1993.
- Enlund, Sven J. *Svenska kyrkan och folkskoleseminarierna 1842–1968: med särskild hänsyn till seminarierna i Uppsala, Härnösand och Göteborg*. Uppsala: Uppsala universitet, 1993.
- Englund, Tomas. *Samhällsorientering och medborgarfostran i svensk skola under 1900-talet: Kap 1–4*. Uppsala: Uppsala universitet, 1986.
- Englund, Tomas. ”Tidsanda och skolkunskap.” I *Ett folk börjar skolan: Folkskolan 150 år 1842–1992*, red. Gunnar Richardson, 88–111. Stockholm: Allmänna förlaget, 1992.
- Eskilsson, Sven-Olov. *Skolutveckling genom lärarutbildning: Om statlig styrning av folkskolläraryrkesseminarierna i början av 1900-talet*. Linköping: Linköpings universitet, 1996.
- Evertsson, Jakob. ”Folkskoleinspektionen och moderniseringen av folkskolan i Sverige 1860–1910.” *Historisk Tidskrift* 132, no. 4 (2012), 624–51
- Florin, Christina. *Kampen om katedern: Feminiserings- och professionaliseringsprocessen inom den svenska folkskolans lärarkår 1860–1906*. Stockholm: Almqvist och Wiksell International, 1987.
- Florin, Christina. *Kvinnor får röst: Kön, känslor och politisk kultur i kvinnornas rösträttsrörelse*. Stockholm: Atlas Akademi, 2010.
- Fredriksson (Westberg), Johannes. ”Från undervisning till lek: Barnet, folkskolan och förskolepedagogikens förändring, ca 1860–1900.” *Studies in Educational Policy and Educational Philosophy*, 2005, no. 3 (2005)
- Goodlad, John I. *Curriculum Inquiry: The Study of Curriculum*. New York: McGraw-Hill, 1979.
- Hallsén, Stina. *Lärarutbildning i skolans tjänst? En policyanalys av statliga argument för förändring*. Uppsala Studies in Education 133, 2013.
- Hammarberg, Lena. *Maria folkskola och hälsan 1880–1930: Att skapa en sund själ i en sund kropp*. Stockholm: Stockholmia förlag, 2009.
- Hartman, Söderberg, Ingrid. ”Från filantropi till kommunalpolitik: Med tre systrar, tre folkskollärarinnor i samhällsutvecklingen.” I *Samhällsbyggare i närmiljön: Kvinnliga och manliga folkskollärares insatser i det lokala samhällslivet 1860–1960*, red. Ann-Kristin Högman, Lars Petterson och Sune Åkerman, 17–59. Uppsala: Föreningen för svensk undervisningshistoria, 2010.
- Hasselbladh, Hans. ”Skolan som samhällsinstitution.” I *Professionaliseringen av lärarutbildningen – Reformen i Sverige och Finland*, red. Eva Bejerot och Hans Hasselbladh. Lund: Studentlitteratur, 2020.
- Höjeberg, Per. *Utmaningarna mot demokratins skola: Den svenska lärarkåren, nazismen och sovjetkommunismen 1933–1945*. Lund: Lund University press, 2012.
- Johansson, Ulla. *Att skolas för hemmet: Trädgårdsskötsel, slöjd, huslig ekonomi och nykterhetsundervisning i den svenska folkskolan 1842–1919 med exempel från Sköns församling*. Umeå: Umeå universitet, 1986.
- Korthagen, Fred A. J. ”How Teacher Education Can Make a Difference.” *Journal of Education for Teaching* 36, no. 4 (2010), 407–23.
- Lindberg, Owe. ”Samtal eller parallella monologer? Svenska avhandlingar om lärarutbildningen perioden 1953–2001.” *Pedagogisk Forskning i Sverige* 8, no. 3 (2003), 158–83.
- Lindeberg, Gustaf. *Folkskoleseminariet i Lund 1839–1939: Minnesskrift*, Lund: Gleerupska univ.-bokh., 1938.

- Liljas, Juvas Marianne. "The Siljan School: A Swedish Example of Reform Pedagogy With a Focus on Arts and the History of Women." *The European Journal of Philosophy in Arts Education* 4, no. 2 (2019), 6–60.
- Liljas, Juvas Marianne. "Man kan ha roligt medan man lär': Om Valborg Olanders lärargärning." Diva-publicerad föreläsning (2022).
- Linné, Agneta. *Moralen, barnet eller vetenskapen? En studie av tradition och förändring i lärarutbildningen*. Stockholm: HLS, 1996.
- Linné, Agneta. "Utbildning av lärare som ett statens styrinstrument för skolan." I *Årsböcker i svensk undervisningshistoria: Utbildningshistoria*, red. Stig G. Nordström, 213–44. Uppsala: Föreningen för svensk undervisningshistoria, 1998.
- Linné, Agneta. "Morality, the child, or Science? A Study of Tradition and Change in the Education of Elementary School Teachers in Sweden." *Journal of Curriculum Studies* 31, no 4 (1999) 429–47.
- Linné, Agneta. "Anna Sörensen och folkskoleseminariet som kunskapskultur." I *Samhällsbyggare i närmiljön: Kvinnliga och manliga folkskollärares insatser i det lokala samhällslivet 1860–1960*, red. Ann-Kristin Högman, Lars Pettersson och Sune Åkerman, 59–88. Uppsala: Föreningen för svensk undervisningshistoria, 2010.
- Linné, Agneta. "The Lessons as a Pedagogic Text: A Case Study of Lessons Design." I *Rethinking Schooling*, red. Ian Westbury och Geoff Milburn, 48–78. London: Routledge, 2007.
- Linné, Agneta. "Språk och normativitet i lärares utbildning - anteckningar om historiska rötter." I *Språk och normativitet i lärares utbildning*, red. Boel Englund, 17–28, Stockholm: Stockholms universitetsförlag, 2011.
- Lundahl, Christian. "Karin Boye och hennes seminariekamrater – reproducerade för reproduktion? Examensarbeten som historiskt källmaterial." *Studies in Educational Policy and Educational Philosophy*, no. 1 (2005), 1–24.
- Lundquist, Lennart. *Demokratis väktare: Ämbetsmännen och vårt offentliga etos*. Lund: Studentlitteratur AB, 1998.
- Marklund, Emil. "Who Was Going to Become a Teacher? The Socio-economic Background of Primary School Teachers in Northern Sweden 1870–1950." *History of Education* 50, no 1 (2021), 27–49.
- Mellberg, Margaretha. *Pedagogen och det skrivna ordet: Skrivkonst och folkskollärare i Sverige 1870–1920*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet, 1996.
- Menter, Ian. "Teacher Education Research." I *Oxford Encyclopedia of Education*. Oxford: Oxford University Press, 2017.
- Morawski, Jan. *Mellan frihet och kontroll: Om läroplanskonstruktioner i svensk skola*. Diss. Örebro: Örebro universitet, 2010.
- Morberg, Åsa. *Ämnet som nästan blev – en studie av metodiken i lärarutbildningen 1842–1988*. Stockholm: HLS förlag, 1999.
- Paulsson, Erik. *Om folkskoleväsendets tillstånd och utveckling i Sverige under 1920- och 1930-talen – till omkring 1938*. Jönköping: Länstryckeriaktiebolaget, 1946.
- Persson, Anders. "Kolonisatör eller turist?: Frågor och arbetsuppgifter i svenska historieläromedel under en tid av kunskapsideologisk förhandling." *Nordic Journal of Educational History* 6, no 2 (2019), 45–72.
- Persson, Sofia. *Läraryrkets uppkomst och förändring: En sociologisk studie av lärares villkor, organisering och yrkesprojekt inom den grundläggande utbildningen i Sverige ca 1800–2000*. Göteborg: Göteborgs universitet, 2008.

- Persson, Sofia. "Folkskollärarinnorna och kvinnorörelsen – i belysning utifrån Ulla Lindström och Sveriges Folkskollärares förbund." I *Samhällsbyggare i närmiljön: Kvinnliga och manliga folkskollärares insatser i det lokala samhällslivet 1860–1960*, red. Ann-Kristin Högman, Lars Petterson och Sune Åkerman, 89–113. Uppsala: Föreningen för svensk undervisningshistoria, 2010.
- Petterson, Lars. *Frihet, jämlikhet, egendom och Bentham: Utvecklingslinjer i svensk folkundervisning mellan feodalism och kapitalism, 1809–1860*. Uppsala: Uppsala universitet, 1992.
- Petterson, Lars. "Folkskolans varför och hur – en historisk betraktelse över motiv och metodik i svensk folkundervisning under 1800-talets första hälft." I *Skolhistoriskt arkiv* 32. Helsingfors: Svenska skolhistoriska föreningen i Finland, 2009.
- Pleijel, Hilding. "Nathan Söderblom och Gottfrid Billing." I *Svensk Teologisk Kvartalskrift*, Årgång 43, 1967.
- Richardson, Gunnar. *Kulturkamp och klasskamp: Ideologiska och sociala motsättningar i svensk skol- och kulturpolitik under 1880-talet*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet, 1963.
- Sahlée, Anna och Mikael Kalm. "Bedömningspraktik i förändring: Lärares markeringar i studentuppsatser under 100 år." I *Svenskans beskrivning* 37, red. Saara Haapamäki, Ludvig Forsman och Linda Huldén, 282–95. Åbo: Åbo Akademi, 2020.
- Samuelsson, Johan. *Läroverken och progressivismen: Perspektiv på historieundervisningens praktik och policy 1920–1950*. Lund: Nordic Academic Press, 2022.
- Samuelsson, Johan, Niklas Gericke, Christina Olin-Scheller och Åsa Melin. "Practice Before Policy? Unpacking the Black Box of Progressive Teaching in Swedish Secondary Schools." *Journal of Curriculum Studies* 53, no. 4 (2021), 482–99.
- Sjöberg, Mats. *Att säkra framtidens skördar: Barndom, skola och arbete i agrar miljö: Bolstad pastorat 1860–1930*. Diss. Linköping: Linköpings universitet, 1996.
- Sjögren, David. "Folkskollärare i konflikt med skolråd och allmoge 1840–1900." I *Nationen så in i Norden*, red. Henrik Edgren, Lars M Andersson, Urban Claesson och Bo G. Hall. Skellefteå: Artos & Norma, 2013.
- Sjögren, David. "Kärleksfullt tilltal, kvarsittning eller kroppsaga: En modellgenererande undersökning om korrektionsmedel i 1800-talets folkskolereglementen." *Nordic Journal of Educational History* 5, no. 2 (2018), 37–66.
- Skog-Östlin, Kerstin. *Pedagogisk kontroll och auktoritet: En studie av den statliga lärarutbildningens uppgifter enligt offentliga dokument kring folkskollärarytbildningen, läroverkslärarutbildningen och lärarhögskolan*. Malmö: Liber förlag, 1984.
- Sparrlöf, Göran. "Vi manliga lärare": *Folkskolans lärare och lärarinnor i kamp om löner och arbetsområden 1920–1963*. Linköping, 2007.
- Tegborg, Lennart. *Folkskolans sekularisering 1895–1909: Upplösning av det administrativa sambandet mellan folkskola och kyrka i Sverige*. Uppsala: Uppsala universitet, 1969.
- Tisdall, Laura. *A Progressive Education?: How Childhood Changed in Mid-Twentieth-century English and Welsh Schools*. Manchester: Manchester University Press, 2020.
- Westberg, Johannes. *Att bygga ett skolväsende: Folkskolans förutsättningar och framväxt 1840–1900*. Lund: Nordic Academic Press, 2014.